

COMPLETĂRI PRIVIND ACTIVITATEA MONETĂRIILOR TRANSILVĂNENE DIN VREMEA REGELUI VLADISLAV I

Paul Dumitrache*, Dragoș Alexandru Mirea**

Abstract

During the last decades, only few numismatic studies regarding the activity of the Transylvanian mints during the voivodeships and the regency of John Hunyadi are known. The reason is related to the rarity of monetary discoveries during that time frame. Even in the case of known discoveries, this type of coins often being very depreciated, or with a high rate of dispersion in the structures of the hoards, comparative analysis of silver fineness or stylistic features, specific to Transylvanian mints during the middle of the 15th century, were not possible. An excellent opportunity for such a study arose thanks to the acquisition of a numismatic collection of this thematic by the National History Museum of Romanian. Thus, researching and publishing the 16 trialis and eagle denars, coming mostly from the Transylvanian mints, became possible. Starting from the coin lot's structure, the conclusions of the study crystallized around two chronological turning points:

1) The reorganization of the Transylvanian coinage during 1440 and 1441, in the context of the coronation of the Hungarian king Wladislaw I and the civil war that followed.

2) The activity of the Transylvanian monetary chamber, located in Sibiu, starting from the reform of the eagle denar in the spring of 1444 until its reorganization in May 1445 which marks, in the monetary history of Transylvania, the beginning of the Interregnum period.

As a first conclusion regarding the 1440-1441 time frame, the coronation of Wladislaw I as king of Hungary was noted by an increase in monetary activity in Transylvania, highlighted by the establishment of the two new monetary mints in Cluj and Alba Iulia. The comparative analysis of the symbols used in the Alba Iulia mint mark, relative to the Gothic initial „h”, which represents the Sibiu mint, brought a contribution regarding the identification of this type of coins.

In the second part of the study, thanks to the novel numismatic material, an updated classification of the Sibiu eagle denar issues were developed.

Key words: Transylvanian mints, medieval coinage, John Hunyadi, 15th century, monetary history, numismatic studies, Sibiu, Brasov, Alba Iulia, Cluj Napoca.

Nu cu mult timp în urmă, au fost publicate de către autori două studii cu privire la emisiunile de dinari din Transilvania, din vremea primului voievodat al lui Ioan de Hunedoara (1441-1446). În cadrul acestor studii au fost analizate atât emisiunile cu legendă mixtă, atribuite voievodului în asociere cu regele Vladislav I (1440-1444) (Tătaru, Georgescu 2012), cât și emisiunile regale ale *dinarilor cu vultur* aferente încercărilor de reformă din anii 1442 și 1444 (Dumitrache, Mirea 2019). Muzeul Național de Istorie a României și-a îmbogățit de curând colecțiile numismatice prin achiziția unei colecții tematice alcătuită din

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București.

E-mail: numismatic31@gmail.com

** Institutul National de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizica si Inginerie Nucleara "Horia Hulubei.

E-mail: dragoș.mirea@nipne.ro

emisiuni ale regelui ungar Vladislav I, provenind, în mare parte, din ateliere monetare situate în Transilvania. Șaisprezece exemplare inedite, izvoare numismatice extrem de valoroase pentru studiul istoriei monetare a Transilvaniei, au putut, astfel, să fie redade circuitului științific prin intermediul acestui studiu. Monedele au fost investigate atât din punct de vedere numismatic, prin analize stilistice cât și arheometric, prin metoda fluorescenței de raze X¹. Raportându-se la rezultatele cercetărilor, concluziile studiului s-au coagulat, în primă fază, în jurul descrierii inedite a activității monetare din Transilvania anilor 1440-1441. În completare, cea de-a doua componentă a contribuțiilor a adus o serie de adăugiri concluziilor anterioare cu privire la activitatea monetară din Transilvania, în lumina reformei monedei de argint din anul 1444 (Dumitrache, Mirea 2019 383 - 391). În acest scop, structura catalogului a fost concepută atât din perspectivă cronologică cât și prin raportare la monetările de proveniență ale monedelor. Astfel, s-a urmărit evidențierea unor caracteristici numismatice specifice diverselor ateliere monetare transilvane, în contextul evoluției și transformărilor iconografice ale dinarului ungar din vremea lui Vladislav I (1440-1444), inclusiv ale emisiunilor sale postume (10.11.1444² - 10.05.1445)³.

*

I. Dinari din tipul *denarius trialis*

Buda

1. Dinar (1440) **B - Ħ** (Buda – marcă colectivă); 706 ‰ Ag; 0,62 g; ↘; 13.3 x 14.7 mm. Av//Rv. M ◦ WLADIS - LAI ◦ REGIS ◦ / Crucea patriarhală maghiară iar la stânga și la dreapta, între brațe, marca: **B - Ħ**. Capetele ancorate ale brațelor verticale suprascriu cercului liniar interior și despart legenda. // În trei scuturi, însemnele heraldice ale Ungariei, Poloniei și Lituaniei încadrate de o ramă cu trăsătură gotică în trei falduri semicirculare, iar în centru, o cruce malteză: ✠. Pohl 1982, nr. 135-2; Huszár 1979, nr. 598; Pohl 1972, nr. 114.

Brașov/Corona/Kronstadt

2. Dinar (1440) **D - Ń** (Corona – marcă necunoscută); 342 ‰ Ag; 0.67 g; ↘; 14.1 x 14.3 mm. Av//Rv. M ◦ W(_ _ _)IS - LAI ◦ REGIS / Ca la nr. 1, însă marca: **D - Ń**. // Ca la nr. 1. Pohl 1982, nr. 137-2; Huszár 1979, nr. 598 (a); Pohl 1972, nr. 115.

3. Dinar (1441) **D - M** (Corona – marcă necunoscută); 25 ‰ Ag; 0.55 g; ↓; 13.2 x 13.5 mm. Av//Rv. M ◦ WLA(_)IS - LAI ◦ REGIS / Ca la nr. 1, însă marca: **D - M**. // Ca la nr. 1. Pohl 1982, nr. 135-4; Huszár 1979, nr. 598; Pohl 1972, nr. 114.

Cluj Napoca/Claudiopolis/Klausenburg/Kolozsvár

4. Dinar (1440) **H - M** (Klausenburg – marcă necunoscută); 416 ‰ Ag; 0.35 g; →; 14.3 x 14.4 mm. Av//Rv. M ◦ WLADIS - LAI ◦ REGIS / Ca la nr. 1, însă marca: **H - M**. // Ca la nr. 1 însă în centru, inițiala **M**. Pohl 1982, nr. 136; Huszár 1979, nr. 599; Pohl 1972, nr. 115 însă variantă necunoscută a mărcii.

¹ Anexa 1. *Analiza compozițională a monedelor prin metoda FRX.*

² Data bătăliei de la Varna este data atribuită morții regelui Vladislav I (Mureșan 1968 112-113).

³ În acele vremuri, moartea regelui nu a fost recunoscută oficial decât la începutul lunii mai, așa cum s-a stabilit în cadrul Dietei din aprilie 1445 (Cartledge 2011 57). La data de 10 mai 1445, italianul Pepo este numit de Ujlaki în funcția de camerar, la Sibiu, eveniment care marchează începutul reformei monetare a *Interregnum*-ului (Pohl 1982 66).

5. Dinar (1441) ●**K** - **K** (Klausenburg – Antonius Italicus); 38 ‰ Ag; 0.47 g; ↓; 11.8 x 13.5 mm.

Av//Rv. M ° WL(_ _ _)LAI ° REGIS / Ca la nr. 1, însă marca: ●**K** - **K** .// Ca la nr. 1. Gündisch 1993 242-245, pentru numele camerarului; Pohl 1982, nr. 137-4 însă variantă inedită a mărcii monetare: o globulă (●) la dreapta inițialei K; Huszár 1979 nr. 598 însă variantă a mărcii monetare; Pohl 1972, nr. 114 însă variantă a mărcii monetare.

6. Dinar (1441) **K** - **P** (Klausenburg – marcă necunoscută); 17 ‰ Ag; 0.58 g; ↙; 13.0 x 13.1 mm.

Av//Rv. M ° WLADIS - LAI ° REGIS ° / Ca la nr. 1, însă marca: **K** - **P** .// Ca la nr. 1 iar între scuturi, trei globule echidistante (.:).

Pohl 1982 nr. 137-5, însă variantă iconografică inedită: în câmp, între scuturi, trei globule echidistante (.:); Huszár 1979 nr. 598, însă variantă iconografică inedită; Pohl 1972 nr. 114, însă variantă iconografică.

Alba Iulia/ Gyulafehérvár/ Weissenburg

7. Dinar (1440) **I** - **H** (Iulia Alba – Gheorghe Lépes ?); 203 ‰ Ag; 0.36 g; ↗; 14.3 x 15.1 mm.

Av//Rv. M ° WLADIS - LAI ° REGIS ° / Ca la nr. 1, însă marca: **I** - **H** .// Ca la nr. 1.

Pohl 1982 63, tabelul 67, nr. 137-3 însă doar pentru anul 1441; Huszár 1979 nr. 598 (a); Pohl 1974 53-55, pentru atribuirea monetăriei episcopale a Alba Iuliei; Pohl 1972 nr. 114, însă marcă atribuită Sibiului.

8. Dinar (1441) **I** - **H** (Iulia Alba – Gheorghe Lépes ?); 28 ‰ Ag; 0.43 g; ↓; 14.1 x 14.4 mm.

Av//Rv. M ° WLADIS - LA[I] ° REGIS ° / Ca la nr. 1, însă marca: **I** - **H** .// Ca la nr. 1.

Pohl 1982 63, tabelul 67, nr. 137-3; Huszár 1979 nr. 598, însă variantă inedită a legendei („WLADIS – LA” în loc de „WLADIS – LAI”); Pohl 1974 53-55, pentru atribuirea monetăriei episcopale Alba Iulia; Pohl 1972 nr. 114 însă, marcă atribuită Sibiului.

II. Dinari din tipul *dinar cu vultur*, varianta cu scut încoronat (1442)

Buda

9. Dinar (1442) **B** - **P** (Buda – marcă necunoscută); 147 ‰ Ag; 1.02 g; ↑; 18.6 x 18.4 mm.

Av//Rv. (_ _ _) DISLAI ° DEI ° (_ _ _) / Vulturul Poloniei în cerc liniar interior. // ❄ REGIS ° VNGARIE ° ETC(_ _ _) ° / Scut încoronat, despicaț de o trăsătură având la dextra fasciile arpadiene iar la senestra crucea patriarhală ungară. În laterale, marca: **B** - **P**.

Pohl 1982 nr. 141-6; Huszár 1979 nr. 605; Pohl 1972 nr. 117.

10. Dinar (1442) **B** - **P** (Buda – marcă necunoscută); 120 ‰ Ag; 1.04 g; ↓; 19.6 x 17.3 mm.

Av//Rv. (_ _ _) / Ca la nr. 9. // ❄ REGIS ° VNGAR(_ _ _) TCETERA/ Ca la nr. 9.

Observație: Suprabatere a legendei avers. Se remarcă două rânduri de caractere însă indescifrabile. Se păstrează urme de argintare a suprafeței revers.

Pohl 1982 nr. 141-6; Huszár 1979 nr. 605; Pohl 1972 nr. 117.

Weszprém

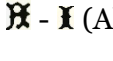
11. Dinar (1442) **W** - (?) (Weszprém – marcă atribuită episcopului Máthiás Gatalóczy); 116 ‰ Ag; 1.02 g; ↑; 18.6 x 18.4 mm.

Av//Rv. (_ _ _) DISLAI ° DEI ° (_ _ _) / Ca la nr. 9. // ❄ REGIS ° VNGARI(_ _ _) TCETERA/ Ca la nr. 9 însă marca: **W** - (_).

Pohl 1982 nr. 141-8(?); Huszár 1979 nr. 605; Pohl 1974 55, pentru atribuirea mărcii monetare episcopului Máthiás Gatalóczy; Pohl 1972 nr. 117.

III. Dinari de necesitate din perioada 1442-1443

Alsólendva

12. Dinar (1442-1443) (Alsólendva – Iohannes Bánfi); 30 ‰ Ag; 0.78 g; ↙; 14.2 x 13.3 mm.

Av//Rv. (_ _)WLADIS(_ _) / Coroana iar în părțile laterale marca: // (_ _)GARIE I D/ Scut despîcat de o trăsătură având la dreapta crucea patriarhală, iar la stînga fasciile arpadiene.

Pohl 1982 nr. 144-2; Huszár 1979 nr. 603; Pohl 1972 nr. 119.

IV. Dinari din tipul *dinar cu vultur*, varianta cu scut neîncoronat (1444-1445)

Sibiu/ Hermannstadt

13. Dinar (1444-1445), (Sibiu – Nikolaus Pfeffersack); 477 ‰ Ag; 0.70 g; ←; 17.2 x 16.3 mm.

Av//Rv. *MONETA ° WLADISLAI ° DEI/ Vulturul polonez.// (_ _)IS ° (_ _)RIE ° ETCET(_)/ Scutul maghiar neîncoronat având la dextra fasciile arpadiene, iar la senestra crucea patriarhală, iar în părțile laterale, marca: .

Pohl 1982, nr. 147-8; Huszár 1979, nr. 609; Pohl 1972, nr. 123.

14. Dinar (1444-1445), (Sibiu – Nikolaus Pfeffersack); 518 ‰ Ag; 0.79 g; ↗; 18.4 x 17.3 mm.

Av//Rv. *MONETA ° WLADISLAI ° DE/ Ca la nr. 13. // *REGIS ° U(_ _)RIE ° ETCETER / Ca la nr. 13.

Pohl 1982 nr. 147-8; Huszár 1979 nr. 609 însă legenda avers inedită; Pohl 1972, nr. 123 însă legendele avers/revers inedite.

15. Dinar postum (1445), // (Sibiu – Nikolaus Pfeffersack); 371 ‰ Ag; 0.47 g; ↙; 16.2 x 17.3 mm.

Av//Rv. *MON(_ _) (_)LADISLAI ° T ° DE/ Scutul maghiar neîncoronat având la dextra fasciile arpadiene, iar la senestra crucea patriarhală, iar în părțile laterale, marca: // *REGIS ° UNG(_ _ _) (_)TCETER / Vulturul polonez.

Pohl 1982 nr. 172 însă varianta iconografică avers/revers și poziționarea mărcii monetare, inedite; Huszár 1979, nr. 611, însă datat în anul 1444, iar poziționarea mărcii monetare și legenda avers inedite; Pohl 1972 nr. 127A, însă legendele avers/revers și poziționarea mărcii monetare inedite.

16. Dinar postum (1445), // (Sibiu – Nikolaus Pfeffersack); 251 ‰ Ag; 0.83 g; ↑; 16.4 x 16.8 mm.

Av//Rv. * MON(_ _ _) W(_ _ _)LAI ° D ° T ° / Ca la nr. 15. // * REGIS ° U(_ _)E ° T ° C(_ _) / Ca la nr. 15.

Pohl 1982 nr. 172 însă varianta iconografică avers/revers și poziționarea mărcii monetare, inedite; Huszár 1979 nr. 611, însă datat în anul 1444, iar poziționarea mărcii monetare și legenda avers inedite; Pohl 1972 nr. 127A, însă legendele avers/revers și poziționarea mărcii monetare inedite.

*

Jumătate din lotul monedelor studiate (nr. 1–8) fac parte din categoria dinarilor heraldici numiți de către Lajos Huszár, *denarius trialis* (Huszár 1963 16). Acest model iconografic a fost introdus de regele Albert I (1437-1439) în anul 1439, ocazie cu care acesta

a redus și etalonul de finețe al dinarului de la 8½ lotoni (*moneta maior*)⁴ la numai 6 lotoni⁵ (Pohl 1982 24-25). După moartea acestuia, regina văduvă Elisabeta a continuat aceste emisiuni, în perioada 1440-1441, în numele fiului lor minor care a și fost ulterior încoronat drept regele Ladislav al V-lea Postumul (1453-1457). Moartea neașteptată a regelui Albert, fără a lăsa un succesor major, capabil să lupte cu sabia în mână pentru interesele regatului, a declanșat un răvășitor război civil. Acest război, evoluând atât în planul războaielor religioase husite cât și a expansiunii otomane în Balcani, a fracturat structura de rezistență a regatului maghiar, inclusiv la nivel economic și monetar. Astfel, se explică faptul că în anii 1440 și 1441, în atelierele monetare ale *camerelor* regale de la Kremnitz și Kaschau, *camere monetare* aflate sub controlul reginei Elisabeta, sau chiar la Sibiu, oraș rămas loial acesteia în anul 1440, se băteau *denarius trialis* în numele minorului Ladislav al V-lea⁶, în timp ce la Buda, Alsólendva, Weszprém, Keve, Baia Mare, Cluj, Sighișoara, Alba Iulia sau Brașov se bătea aceeași monedă, însă în numele regelui polon Vladislav I, ce tocmai fusese încoronat⁸. Tânărul rege nu deținea controlul asupra domeniilor miniere bogate în zăcăminte de argint și a *camerelor* monetare din Ungaria Superioară. Cel mai probabil, tocmai această stare de lucruri l-a pus pe tânărul rege în situația de a găsi rapid soluții pentru asigurarea necesarului de monedă în regat, cel puțin în regiunile de la est de Tisa pe care le controla prin intermediul voievozilor săi, Ujlaki și Ioan de Hunedoara⁹. În acest context, atât zăcămintele din Munții Maramureșului și din Apuseni cât și orașele sașilor din Transilvania unde funcționaseră ateliere monetare încă din vremea lui Sigismund I de Luxemburg, s-au dovedit a-i fi oferit soluții salvatoare.

Orașul Brașov, numit de sași Kronstadt sau Corona, după denumirea în limba latină, se afla la vremea respectivă într-o puternică competiție cu orașul Sibiu atât pentru supremația asupra pieței interne din Transilvania, cât și cu privire la relațiile comerciale cu celelalte Țări Române. Cel mai probabil în contextul în care Sibiul, orașul în care funcționa *Camera* monetară a Transilvaniei a rămas loial partidei habsburgice care o susținea pe regina văduvă Elisabeta, Brașovul primește de la Vladislav I privilegiul de a bate monedă de argint. Astfel, s-au creat premisele apariției primelor emisiuni monetare regale a căror marcă este reprezentată de inițiala orașului¹⁰, emisiuni datate de Lajos Huszár și Artur Pohl, începând cu anul 1440 (Huszár 1979 97, nr. 598; Pohl 1982, tab. 64, nr. 135-5 și 137-2). Pentru a se diferenția de monedele provenind de la *camera* monetară a Cassoviei (Kaschau sau Kassa) din Ungaria Superioară (Slovacia actuală), care utiliza drept marcă monetară tot inițiala „C”, pe emisiunile brașovene aceasta a fost reprezentată retrograd, așa cum se remarcă la ambele tipuri cunoscute: „D - N” (Pohl 1982, tab. 64, nr. 135-5 și tab. 67, nr. 137-2) și „D - M” (Pohl 1982, tab. 64, nr. 135-4). Ambele tipuri le regăsim și la cele două exemplare de Brașov, din cadrul lotului de monede studiate (Catalog, nr. 2 și nr. 3). La analiza compozițională a acestora, s-a remarcat însă o depreciere substanțială a

⁴ Conform reformei regelui Sigismund de Luxemburg, din anul 1427 (Huszár 1979 12; Pohl 1982 24).

⁵ Lotonul (*lotto*) reprezintă o unitate fiscală utilizată în evul mediu, echivalentă cu a șaisprezecea parte (1/16) dintr-o marcă de argint pur (Gross 2009 239, nota 71).

⁶ Huszár 1979 103, nr. 643-646; Pohl 1982 tab. 82-84, nr. 150-153.

⁷ Huszár 1979 97, nr. 598, 599; Pohl 1982 tab. 64-69, nr. 135-137.

⁸ La data de 17 iulie 1440, regele Vladislav al III-lea al Poloniei este încoronat la Alba Regală (Székesfehérvár, în Ungaria) ca Vladislav I al Ungariei (Mureșan 1968 62).

⁹ În februarie 1441, Vladislav le oferă acestora o putere foarte mare, numindu-i voievozi ai Transilvaniei, în scopul de a pacifica și a reorganiza economic și militar teritoriile de la est de Tisa (Engel 2011 308).

¹⁰ S-a putut determina faptul că la Brașov a funcționat o monetărie încă din vremea lui Sigismund I, monetărie din care au provenit un ducat și 164 de *quarting*, determinați de Ana Maria Velter, în structura tezaurului de la Timișoara, tezaur intrat în patrimoniul MNIR în anul 1971 (Velter 1980 94-95).

conținutului de argint al aliajului în cazul exemplarului „**D** - **M**” (Anexa 1, nr. 3) datat în anul 1441 (25 ‰ ≈ ½ lotoni) față de exemplarul „**D** - **N**” (Anexa 1, nr. 2) datat în anul 1440 (342 ‰ ≈ 5½ lotoni). Aceasta din urmă are o finețe chiar foarte apropiată de etalonul oficial de 6 lotoni (Pohl 1982 24-25). Deprecierea substanțială a exemplarului mai recent, datat în anul 1441, comparabilă cu datele cunoscute pentru emisiunile similare ale reginei Elisabeta care provin din atelierele de la Sibiu, Kremnitz sau Kashau¹¹, ar putea indica faptul că și la Brașov fenomenul inflaționist s-a manifestat în termeni similari celor ai emisiunilor contemporane care proveneau din orașele aflate sub controlul reginei.

Reorganizarea activității monetare din cea de-a doua jumătate a anului 1440, din Transilvania nu a inclus însă numai orașul Brașov ci și orașele Cluj și Sighișoara, toate trei obținând privilegii monetare în contextul sprijinului acordat partidei regelui polon (Pohl 1982 61)¹². În Sighișoara (Schässburg) funcționase o cameră monetară încă din vremea lui Sigismund I de Luxemburg (Pohl 1982 61). În anul 1440, monetăria a fost concesionată chiar de către *Bürgermeister*-ul Ștefan Luesch a cărui marcă „**S** - **L**” se regăsește pe dinarii de tip *trialis* purtând legenda regelui Vladislav I (Pohl 1982, tab. 66, nr. 135-22). Însă orașul transilvan ale cărui prime file ale istoriei sale monetare se leagă de numele lui Vladislav I este orașul Cluj-Napoca, numit și Claudiopolis (limba latină), Klausenburg (limba germană) sau Kolozsvár (limba maghiară). Cele mai timpurii emisiuni provenind din atelierele clujene sunt datate în anul 1440 și sunt cunoscute ca fiind marcate cu însemnele „**K** - **M**” (Pohl 1982, tab. 67, nr. 136), unde „**K**” este inițiala orașului iar „**M**” este o marcă care nu a fost încă atribuită. Ca și particularitate specifică acestor emisiuni, sunt singurele dintre cele de tip *trialis* unde marca „**M**” este reprezentată și pe revers, înlocuind cruciulița malteză „*****”. Un astfel de exemplar, făcând parte din lotul de monede investigate (Catalog, nr. 4), confirmă prin rezultatele analizei compoziționale (Anexa 1, nr. 4) datarea sa în anul 1440. Deși pentru orașul Cluj nu există informații cu privire la existența în anul 1440 a unor ateliere sau maeștri specializați în manufactura monetară, cum este cazul orașelor Sighișoara și Brașov, cel mai probabil breasla artizanilor argintari din oraș a contribuit la această activitate, astfel că în anul 1441 se cunosc alte trei tipuri de dinari care poartă marca orașului, respectiv: „**K** - **K**” (Pohl 1982, tab. 67, nr. 137-4), „**K** - **P**” (Pohl 1982, tab. 68, nr. 137-5) și „**K** - **N**” (Pohl 1982, tab. 65, nr. 135-11). Printre monedele investigate se regăsesc și două exemplare marcate: „**•K** - **K**” – variantă inedită prin globula atașată inițialei „**K**” (Catalog, nr. 5) și „**K** - **P**” (Catalog, nr. 6). Ambele monede confirmă prin concentrația extrem de mică de argint de numai ½ lotoni (Anexa 1, nr. 5 și nr. 6), aceeași datare asociată anului 1441, posibil chiar începutului anului 1442, înainte de invazia otomană în Transilvania din primăvara anului 1442. Dintre cele trei tipuri de mărci clujene târzii, inițialele „**P**” și „**N**” asociate celei a monetăriei sunt neatribuite până în prezent unui maestru monetar sau concesionar al monetăriei. Cu privire la cel de-al treilea tip, determinat de prezența inițialei „**K**”, acesta i-a fost atribuit de către Artur Pohl antreprenorului florentin pe care l-a identificat drept Antonio Czáthy (Pohl 1982 60, 62, 74, tab. 67, nr. 137-4). Tot Artur Pohl atribuie acest nume camerarului florentin de la Sighișoara cunoscut și sub numele simplu de Antonius sau chiar Florentinul, care a bătut monedă pentru Vlad Dracul în anul 1435 (Pohl 1982 74 cu bibliografia). În izvoarele săsești sibiene întâlnim un Antonius Italicus care în anul 1446 primește de la guvernatorul Ioan de Hunedoara titlul de comite al Camerei monetare și miniere de la Cluj, în asociere cu un alt florentin, Christophorus

¹¹ Pohl indică pentru aceste emisiuni un etalon de 4½ lotoni pentru cea de-a doua jumătate a anului 1440, urmat de o descreștere la 2 lotoni la începutul anului 1441 și având în 1442 o tendință de depreciere continuă, urmând modelul sistemului monetar francez (Pohl 1982 tab.82-83).

¹² În calitate de voievozi și apărători ai flancului sudic, aceștia au fost împuterniciți cu puteri depline privind organizare economică și militară a voievodatului (Pohl 1974 51, nota nr. 9 cu bibliografia).

Italicus de Florentia (Gündisch 1993 242-245 cu bibliografia). Grupul antreprenorilor financiari florentini, în special familia italicului Christoforus care i-a succedat în importanță familiei Baldi (Gündisch 1993 242), au avut un rol esențial în reforma activității monetare în Transilvania în vremea lui Ioan de Hunedoara, începând cu prima perioadă a voievodatului și continuând în perioada regenței. Christoforus de Florentia sau Christoforus Italicus cum este menționat în izvoarele săsești (Ub. 1897, VI 87–89) este numit comite al camerei din Sibiu în anul 1443, „*cameram et cusionem monetae regalis in civitate Cibiniensis*”, odată cu stabilirea sa în oraș (Gündisch 1993 242). Florentinul a vrut să deschidă o monetărie și la Sighișoara însă a rămas la Sibiu unde s-a căsătorit cu fiica unui membru al patriciatului sibian, dobândind astfel statutul de *concivis* (Gündisch 1993 242-245). Casa cumpărată de Christoforus este numită *casa monetăriei* sau casa Hecht și se păstrează și în prezent ¹³.

În contextul conflictului pentru ocuparea tronului ungar, Vladislav I a trebuit să promită și ulterior¹⁴ să ofere privilegiile consistente marilor nobili și prelați care l-au susținut în competiția cu fiul minor al reginei Elisabeta. Printre cei care erau în măsură să-și revendice aceste drepturi, inclusiv obținerea privilegiilor monetare, se numără și episcopul Transilvaniei, Gheorghe Lépeș (1427-1442)¹⁵ a cărui reședință episcopală se afla în cetatea Alba Iuliei (Weissenburg sau Gyulafehérvár). Mărcile asociate oficiului monetar episcopal sunt alcătuite din inițiala **I** a numelui cetății și o serie de însemne personale asociate acesteia („**I - H**”, „**I - H**” sau „**I - G**”), care reprezintă cel mai probabil, inițiala sau cifra unor maeștri monetari sau argintari care lucrau pentru episcopie (Pohl 1974 53-54). În mod particular, probabil și din cauza accesului limitat la studiul direct al materialului numismatic, în cazul mărcii „**I - H**” Artur Pohl asimilează caracterul „**H**” literei gotice „**h**” (Pohl 1972 61; Pohl 1974 53-55; Pohl 1982 tab. 64-70), inițială a numelui orașului Sibiu și care în numismatică este atribuită, de regulă, ca marcă a monetăriei sibiene. Această interpretare l-a făcut pe autor ca inițial să considere marca „**I-H**” ca fiind rezultată din inversiunea caracterelor care alcătuiau marca sibiană a dinarilor *trialis* din anul 1441, „**h - I**” și să o atribuie aceleiași monetării: „Szeben: h-I, I-h” (Pohl 1972 61, nr. 114)¹⁶. Ulterior, Pohl revine asupra acestei ipoteze, atribuie marca „**I-H**” episcopului Gheorghe Lépeș pentru emisiunile sale provenind de la Alba Iulia (Pohl 1974 54-55), însă în determinantul pe care l-a publicat în anul 1982, din prudență, lasă această marcă ca fiind neatribuită unei monetării anume (Pohl 1982 tab. 69, nr. 140-3) dar reconfirmă activitatea oficiului monetar episcopal de la Alba Iulia (Pohl 1982 63). În cadrul lotului de monede studiat au fost identificate două astfel de exemplare de dinari de tip *trialis* a căror marcă este formată din caracterele: „**I - H**” (Catalog, nr. 7 și nr. 8) și care au fost atribuiți oficiului monetar din cetatea Alba Iuliei. Pe baza analizei compoziționale (Anexa 1, nr. 7 și nr. 8) cele două monede au fost datate, una în anul 1440 (Catalog, nr. 7), având un titlu de 203 ‰ (≈ 3½ lotoni), iar cealaltă în anul 1441 (Catalog, nr. 8), având un titlu extrem de scăzut, de numai 28 ‰ (≈ ½ loton). Analiza stilistică a celor două monede aduce de asemenea o serie de completări și clarificări cu privire la determinarea corectă a acestor

¹³ Imobilul se află în Piața Mare din Sibiu, la nr. 8.

¹⁴ Regele Vladislav I a fost încoronat la data de 14 iulie 1440 (Mureșan 1968 62).

¹⁵ Nu se cunosc izvoare documentare cu privire la atribuirea acestui privilegiu episcopului Gheorghe Lépeș, însă, prin analogie, Artur Pohl a formulat această ipoteză bazându-se pe izvoarele documentare care atestă acordarea privilegiului monetar celui de-al doilea episcop care a sprijinit partida regelui Vladislav I, respectiv episcopul de Veszprém, Mátyás Gatalóczy: „Mathias Episcopus Vesprimiensis” (Pohl 1974 55).

¹⁶ Ipoteză preluată în argumentație și la analiza numismatică a dinarului hibrid atribuit lui Iancu de Hunedoara, din structura tezaurului de secol XV descoperit la Turda (Velter 1978 32, 34).

emisiuni monetare. Se remarcă, în cazul ambelor exemplare, că deși provin din emisiuni având date și variante stilistice diferite, conformitatea grafică a caracterului „h” din structura mărcii se păstrează evidentă (Planșa 1, nr. 7, 8; Figura nr. 1, detaliul A). Pentru realizarea unei analize grafice comparative relevante, au fost selectate o serie de detalii în care sunt reprezentate pe monede sibiene contemporane celor studiate, cele două categorii principale de variante stilistice ale inițialei gotice „h” prin care se identifică monetăria de la Sibiu (Figura nr. 1, detaliile B.1 și B.2).

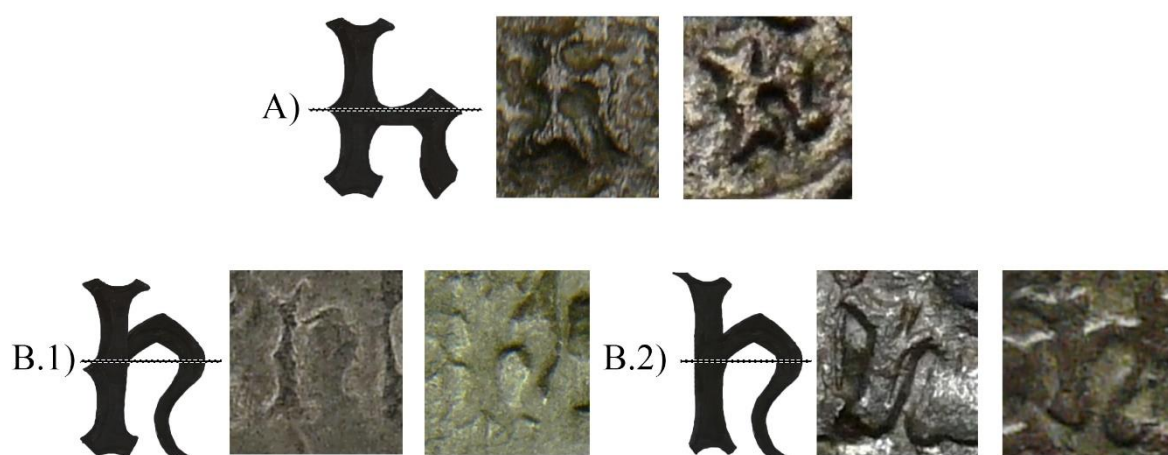

Fig. 1 – Analiza grafică comparativă a caracterului asemănător literei h aflat în structura mărcii de Alba Iulia (Detaliul A) cu inițiala gotică „h” a monetăriei de la Sibiu (Detaliile B.1 și B.2)

Se remarcă astfel că aspectul grafic al caracterului utilizat la marca de Alba Iulia, deși aparent este asemănător unei litere h, în realitate este semnificativ diferit de aceasta. Din analiza elementelor grafice care alcătuiesc litera h așa cum este aceasta reprezentată pe monede (Figura 1, B) se observă că trăsătura buclei mari formează arcul gotic caracteristic, pe supra-rând, în ambele variante stilistice ale ductului gotic (Figura 1, detaliile B.1 și B.2). În cazul caracterului de Alba trăsătura buclei începe cu o întorsătură în jos iar la întâlnirea cu supra-rândul aceasta se frânge (Figura 1, A). Analiza grafică acestui caracter îl clasifică ca fiind cel mai probabil un însemn specific activității monetare, reprezentând marca personală sau cifra unui posibil maestru monetar al episcopiei¹⁷. Această marcă este întâlnită și la emisiuni ulterioare morții episcopului din primăvara anului 1442 iar analiza stilistică a celor două exemplare studiate susține concluziile lui Artur Pohl din anul 1974 când a asociat-o în mod explicit emisiunilor de Alba Iulia din perioadele: 1440-1441 (dinari de tip *trialis* și dinari ai încoronării); 1442-1443 (emisiuni depreciate din perioada inflației) și 1444 (dinari cu vultur) (Pohl 1974 53 – Tabel I. *Ulászló pénzverése*).

În primăvara anului 1441, Ioan de Hunedoara și Nicolae Ujlaki au început să-și exercite *de facto* drepturile ce decurgeau din demnitatea de voievozi ai Transilvaniei, după ce în iarna 1440-1441 reorganizaseră apărarea Belgradului și al flancului sudic al regatului ungar în fața amenințării otomane (Mureșan 1968 64-65). În acest context

¹⁷ În mod similar, în cetatea Veszprém, reședință episcopală a lui Mátyás Gatalóczy, bătea monedă la vremea respectivă și căpitanul regelui Vladislav I, Gergely Bodó: „...ceterum quod prefatus dominus Mathias Episcopus habeat potestatem cudendi monetam pariter cum Gregorio Bodo in Castro Wesprimiensi, de cuius prouentibus possit defendere et eonsoruare eastrum...” (Pohl 1974 55, nota 22, cu bibliografia).

veniturile obținute din concesiunea camerelor miniere și al celor monetare reprezenta o importantă sursă de venituri care să acopere cheltuielile militare. Antonius Trautemberger, susținător al reginei Elisabeta, se retrage din funcția de *Bürgermeister* iar administrarea monetăriei sibiene este preluată de camerarul Jacobus, ca urmare a negocierilor purtate de consiliul orașului cu partida regelui Vladislav I, din data de 28 septembrie 1441 (Pohl 1974 54 cu bibliografia). Marca monetară atribuită de Pohl lui Jacobus („*℥ - ℥*”) poate fi întâlnită atât la emisiunile de dinari de tipul *trialis* cât și la cele de florini, care au în legendă numele regelui Vladislav I (Pohl 1982 60). Tot Jacobus este, în interpretarea lui Pohl, același camerar care în anul 1442 este ales *Bürgermeister* al orașului iar în primăvara anului 1444 primește de la Ioan de Hunedoara titlul de comite camerar al *camerei* regale de la Sibiu (Pohl 1982 78). Cert este că *magistrul* Jacobus (Jakab), cunoscut ca posesor al privilegiului monetar: „*cameram et cusionem monetae regalis in civitate Cibiniensis*”, a avut un rol esențial în contextul reformei dinarului cu vultur în Transilvania (Dumitrache, Mirea 2019 383, 391, cu bibliografia).

Într-o primă concluzie cu privire la perioada 1440-1441, încoronarea lui Vladislav I ca rege al Ungariei s-a remarcat printr-o creștere a activității monetare în Transilvania, creștere jalonată prin deschiderea în premieră a unor ateliere monetare în orașele Cluj și Alba Iulia. Astfel, ca urmare a noilor privilegii acordate în anul 1440, s-au bătut dinari din tipul *trialis* în numele regelui Vladislav I în patru monetării transilvănene: Brașov, Sighișoara, Cluj și Alba Iulia. Puternic depreciate, aceste emisiuni au continuat și în anul următor, când încep să provină și de la Sibiu. Tot în numele regelui Vladislav I s-au bătut dinari din tipul *trialis* în spațiul actual transilvan și în *camera* de la Baia Mare, recunoscute prin marcajele: „*℥ - α*”, „*℥ - ω*” și „*℥ -* ”, pentru anul 1440, respectiv „*℥ -* ”, pentru anul 1441. Această cameră regală se afla, la vremea respectivă, sub controlul despotului sârb Gheorghe Branković, laolaltă cu domeniile miniere din Munții Maramureșului pe care le primise de la regele Sigismund de Luxemburg, încă din anul 1411 (Pohl 1974 50).

Un rol important în creșterea numărului de ateliere monetare în Transilvania, l-a avut și reinstaurarea climatului de siguranță și stabilitate, începând chiar din toamna anului 1440. După numirea sa ca voievod al Transilvaniei, Ioan de Hunedoara începe să-și impună propriile politici și partizanate cu privire la activitatea economică și monetară în Transilvania. Un bun exemplu îl reprezintă, re-apariția în spațiul producției monetare locale a bancherilor florentini, împreună cu care va forma un parteneriat durabil în încercările de reformă a monedei de argint și a producției monetare în Transilvania, atât în anul 1444 cât și în vremea regenței, în anul 1446 și în anul imediat următor, la introducerea dinarului leu. Format în cariera strategiei militare la curtea ducelui de Milano, Filip Maria Visconti (Lespezeanu, Marcu 1957 40-42), ambițiosul voievod dovedește astfel că a tras învățăminte din experiența sa italiană și cu privire la rolul finanțelor în arta războiului, mai ales al unei monede de calitate pe care condotierii italici știau, spre exemplu, să o aprecieze.

*

Din primăvara anului 1442, de la invazia otomană a Transilvaniei și până la reforma dinarului cu vultur din primăvara anului 1444, campaniile militare care au jalonat evoluția războiului civil și a celui anti-otoman au marcat și evoluția activității monetare în spațiul transilvan. Acordarea excesivă a privilegiilor monetare private care să asigure resursele necesare atât operațiunilor militare cât și comerțului a condus la inundarea pieței monetare locale cu monedă depreciată până la a fi bătută aproape

exclusiv din cupru (Catalog, nr. 12). În lipsa unui control al trezoreriei, respectiv al camerelor monetare regale, acest fenomen a determinat, cel mai probabil, o prăbușire a puterii de cumpărare a dinarului, astfel că în anul 1442 este cunoscută prima încercare de reformă structurală a sistemului monetar al dinarului prin introducerea noului *dinar cu vultur* (Dumitrache, Mirea 2019 381-382, cu bibliografia). Această încercare de reformă a eșuat însă în foarte scurt timp prin deprecierea titlului argintului, așa cum demonstrează și exemplarele din cadrul lotului de monede analizate (Catalog, nr. 9, nr. 10 și nr. 11). Diversitatea tipurilor, a variantelor stilistice și a mărcilor utilizate din primăvara anului 1442 și până în primăvara anului 1444 oferă și în prezent un domeniu de studiu departe de a fi fost epuizat. Studiul exemplarelor inedite provenind din tezaurul de la Rotbav, recent descoperit (Tătaru, Georgescu 2012 121-138) aduce argumente în susținerea acestei afirmații, iar orice alte completări aduse acestor studii ar trebui să fie debitoare unor izvoare numismatice și/sau documentare încă necunoscute.

*

Concluziile celei de-a doua componente a studiului s-au cristalizat în sfera unor aspecte cu privire la particularitățile transilvănene ale aplicării reformei monedei de argint din anul 1444. În structura lotului de monede investigate se află și patru dinari cu vultur, varianta cu scut neîncoronat, provenind din monetăria de la Sibiu (Catalog, nr. 13, 14, 15 și 16). Toate cele patru exemplare poartă marca „**h** - **R**”, marcă atribuită lui Nikolaus Pfeffersack, important membru al patriciatului sibian și concesionar al monetăriei în anul 1444 (Dumitrache, Mirea 2019 388 cu bibliografia). La analiza stilistică, s-a dovedit că două dintre cele patru exemplare (Catalog, nr. 13 și 14) au putut fi atribuite tipului deja cunoscut pentru emisiunile sibiene: Huszár 1979 98, nr. 609, respectiv: Pohl 1982, nr. 147-8, iar celelalte două (Catalog, nr. 15 și 16) au fost catalogate ca aparținând unei variante inedite, ambele monede având o serie de caracteristici stilistice comune: Legenda avers este asociată iconografiei suprafeței revers a dinarului cu vultur cunoscut (scutul ungar), având la stânga și la dreapta însemnele monetăriei sibiene, în timp ce legenda revers este asociată vulturului polonez. Lajos Huszár al cărui determinant rămâne în continuare o lucrare de referință în clasificarea tipologică a monedei ungare, din evul mediu și până în perioada modernă (Huszár 1979), a atribuit regelui Vladislav I două tipuri stilistice ale dinarilor cu vultur asociați reformei din anul 1444. Primul și singurul cunoscut în toate camerele monetare regale, inclusiv la Sibiu, este cel al cărui avers - determinat de legenda care clamează numele regelui în calitate de deținător al dreptului regal monetar (*Jus cudendae monetae*): „MONETA ° WLADISLAI ° DEI (GRATIA)” - poartă reprezentarea vulturului polonez (Huszár 1979 98, nr. 609). Huszár identifică însă și un al doilea tip, unde aversul monedelor poartă reprezentarea scutului ungar, în timp ce vulturul este reprezentat pe revers. Singurele exemplare cunoscute de autor, din cel de-al doilea tip, proveneau din atelierele camerei regale de la Buda (Huszár 1979 98, nr. 611, nr. 611 a). Artur Pohl preia, de asemenea, acest tip în publicațiile sale, cu mențiunea că-l datează diferit de Huszár, atribuindu-l emisiunilor postume ale lui Vladislav I din prima parte a *Interregnum*-ului: 1444-1445 (Pohl 1982, *Interregnum*, Tabelul 87 - nr. 172; Pohl 1972 67-68, nr. 127A și 127B) sau contrafacerilor contemporane ale acestora (Pohl 1982, *Interregnum*, Tabelul 89 - nr. 172A)¹⁸. Un aspect comun în publicațiile ambilor

¹⁸ Cel mai probabil datorită rarității acestor exemplare și implicit a lipsei datelor rezultate din studiul lor direct, Artur Pohl, deși a citat corect corespondența tipologică când s-a referit la catalogul Huszár (Pohl 1982 nr. 172 și nr. 172A), a omis să asocieze acestui tip figurile corespondente avers/revers ale exemplarului publicat de Huszár (Huszár 1979 98, nr. 611). Este necesară precizarea faptului că determinantul publicat de Artur Pohl în anul 1982 (Pohl 1982) a fost conceput ca o completare a celui

autori, care nu a fost abordat sau modificat în cadrul altor studii de profil, până în prezent, este reprezentat de provenința monedelor de acest tip exclusiv din atelierele *camerei* regale de la Buda.

Cele două exemplare analizate (Catalog, nr. 15 și 16) sunt primele exemplare cunoscute care provin din *camera* monetară a Transilvaniei situată la Sibiu. Astfel, descoperirea și aducerea acestora în circuitul științific deschide și contribuie la completarea unei pagini albe a istoriei monetare a Transilvaniei, perioada scursă după Bătălia de la Varna (10.11.1444) și până la aplicarea reformei monetare a *Interregnum*-ului (10.05.1445)¹⁹. Profilul compozițional al aliajului celor două monede (Anexa 1, nr. 15-16), titlul argintului, încă semnificativ (6 - 4 lotoni), reprezentarea fidelă a mărcii lui Pfeffersack („**h** - **R**”) dar și particularitățile stilistice specifice fiecărei matrițe utilizate (Planșa II, fig. 15, 16), demonstrează că ambele sunt exemplare originale provenind din atelierele monetare sibiene, excluzându-se ipoteza unei erori de batere sau a unor falsuri. Mai mult, analiza stilistică indică utilizarea unei variante de legendă specifică *camerei* monetare de la Sibiu. În legendele avers ale monedelor se remarcă prezența inițialei „**T**”, încadrată de globule, semnificând caracterul temporar - la data baterii acestora - al dreptului regal al lui Vladislav I: „**WLADISLAI**°**T**(EMPORE)°**DE**(I°GRATIA)”. Conform dietei din aprilie 1445, dacă până la începutul lunii mai regele Vladislav I a cărui moarte nu fusese confirmată la vremea respectivă, nu venea să-și revendice drepturile regale - inclusiv *Jus cudendae monetae* (n. a.) - acestea se transmiteau moștenitorului său recunoscut, regele minor Ladislau al V-lea Postumul (Cartledge 2011 57). Cum regele Vladislav I căzuse în Bătălia de la Varna (10.11.1444), la începutul lunii mai a fost pusă în practică reforma monetară a *Interregnum*-ului (Pohl 1982 66), urmând hotărârile dietei. Având în vedere contextul istoric și actualele izvoare numismatice, se conturează o nouă ipoteză cu privire atât la activitatea *camerei* monetare de la Sibiu, unde, rezultă că s-au emis dinari cu vultur în variantă heraldică inversată, ca și în *camera* de la Buda, cât și cu privire la datarea acestor emisiuni. După dieta din mai 1439, se reinstaurează „vechile obiceiuri ale țării” prin care stările își redobâdesc puterile pierdute în vremea lui Sigismund de Luxemburg (Engel 2011 303-304). Orice decizie cu privire la etalonul de finețe, metrologia sau iconografia monedelor regale revine în sarcina, exclusiv a dietei (Ibidem). Decizia de inversare a iconografiei celor două suprafețe ale dinarilor, păstrându-se numele lui Vladislav I în legenda, deși nu se cunosc izvoare scrise în acest sens, s-ar putea astfel atribui dietei din aprilie 1445 când moartea regelui era, cel mai probabil, cunoscută însă nu era confirmată formal. Aceste emisiuni ale camerelor regale nu puteau însă să continue decât până în luna mai 1445, când expira termenul formal privind constatarea morții regelui și recunoașterea lui Ladislau al V-lea Postumul drept succesor de drept. O astfel

publicat de Lajos Huszár în anul 1979 (Huszár 1979), respectiv o detaliere a variantelor monetare în funcție mărcile monetărilor și ale monetarilor, pentru moneda de argint ungară din perioada 1300-1540. Pohl nu a urmărit descrierile iconografiei și legendelor, dezvoltându-și propriul studiu pe bază de tabel al concordanței cu tipurile identificate de Huszár, de la care a preluat chiar și figurile monedelor exemplificate. Astfel, nu este exclus ca figurile preluate în vederea asigurării concordanței cu tipul Huszár 1979, nr. 611 să fi fost rezultatul unei erori materiale. O astfel de eroare se întâlnește, spre exemplu, și la Tabelul 77 unde numele regelui Vladislav I este înlocuit din eroare cu numele regelui Carol Robert (Pohl 1982, Tabelul 77 - titlu). În completarea acestei explicații poate fi adusă și precizarea cu privire la faptul că în catalogul pe care același autor l-a publicat în anul 1972 a păstrat corespondența figurilor avers/revers cu cele ale lui Huszár (Pohl 1972 67-68, nr. 127A și 127B).

¹⁹ La data de 5 mai 1445, italianul Pepo este numit în funcția de camerar la Sibiu și însărcinat cu introducerea noului etalon monetar și iconografic specific perioadei *Interregnum*-ului, odată cu anularea tuturor hotărârilor și privilegiilor monetare din vremea lui Vladislav I (Pohl 1982 66).

de măsură tranzitorie, premergătoare re-unificării sistemului monetar ungar²⁰ din vremea *Interregnum*-ului, ar fi contribuit la facilitarea continuării circulației unei monede unitare, în tot spațiul regatului ungar²¹ și pregătirea monetărilor pentru reforma din mai 1445²². În condițiile deficitului general de argint raportat la cererea de monedă curentă necesară comerțului, respectiv consumului unei populații europene în creștere, la mijlocul secolului al XV-lea (Grierson, Travaini 1998 214) la care se adaugă și haosul monetar din spațiul regatului ungar din vremea lui Vladislav I, este remarcabil că aceste emisiuni târzii de Sibiu s-au menținut la un etalon semnificativ al fineții argintului (Anexa 1, nr. 15 și nr. 16).

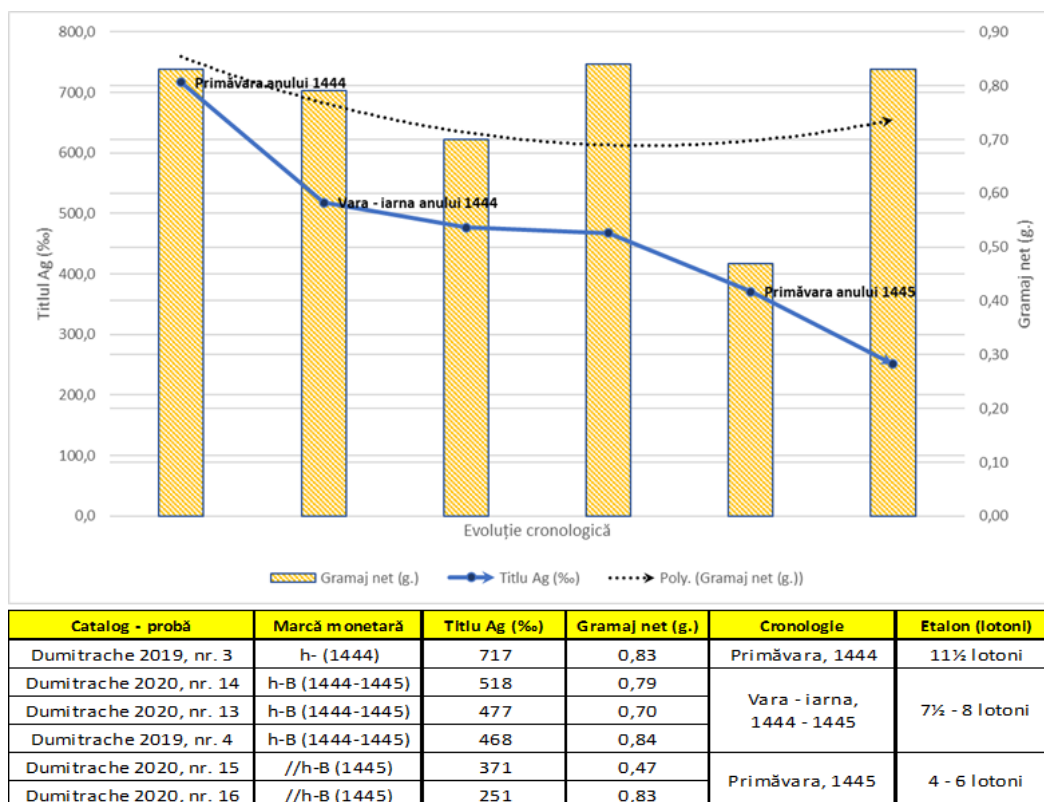

Fig. 2 – Evoluția cronologică și calitativă a emisiunilor de dinari cu vultur provenind din Camera Monetară a Transilvaniei situată la Sibiu

Din analiza comparativă a tuturor exemplarelor disponibile²³ de dinari cu vultur provenind din monetăria sibiană (Figura 2), se observă atât evoluția cronologică a

²⁰ Fracturat pentru prima dată în istoria monetară a Ungariei, odată cu începerea războiului civil dintre Vladislav I și regina Elisabeta, văduva regelui Albert (Pohl 1970 51).

²¹ Modelului iconografic al dinarilor cu vultur, în diferite variante stilistice, era adoptat încă de la finele anului 1442 și în *camerele* monetare din Ungaria Superioară, de la Kremnitz și Cassa (Huszár 1979 103-104, nr. 649, 650, 650 a. și 651), *camere* unde Jiskra bătea astfel de dinari în numele regelui minor, pretendent pe atunci, Ladislav al V-lea Postumul.

²² La data de 10 mai 1445, italianul Pepo este numit de Ujlaki în funcția de camerar, la Sibiu, eveniment care marchează începutul reformei monetare a *Interregnum*-ului în Transilvania (Pohl 1982 66).

²³ Alături de exemplarele descrise în acest studiu (Catalog, nr. 13, 14, 15 și 16), au fost luate în considerare și două exemplare publicate anterior (Dumitrache, Mirea 2019 385, nr. 3 și nr.4) dar a căror analiză compozițională de tip FRX a fost realizată prin aceeași procedură metodologică (Dumitrache, Mirea 2019 384).

titlului de argint al acestor emisiuni cât și tendința deprecierei calitative pentru fiecare dintre cele trei variante tipologice identificate. Informațiile inedite pe care studiul le-a evidențiat contribuie de asemenea și la conturarea unei re-clasificări tipologice a emisiunilor de dinari cu vultur provenind din *camera* regală a Transilvaniei, ca urmare a reformei din primăvara anului 1444 (Anexa 2 *Clasificarea dinarilor cu vultur provenind din monetăria de la Sibiu*).

Este deja cunoscut rolul pe care Ioan de Hunedoara l-a avut în timpul Dietei din 18 aprilie 1444, pe lângă regele Vladislav I, pentru susținerea ideii unei reforme monetare a monedei de argint (Pohl 1970 51). Izvoarele numismatice au pledat, de asemenea, cu privire la reușita acestei reforme în spațiul transilvan (Dumitrache, Mîrea 2019 391). Remarcabilă este însă tenacitatea voievodului care nu numai că refuză să accepte consecințele înfrângerii dezastruoase de la Varna, ba chiar, odată regrupat în Transilvania, se ocupă de reorganizarea rezistenței antiotomane, nu doar în plan militar ci și monetar.

Anexa 1
Analiza compozițională a monedelor prin metoda FRX

Catalog	Marcă	Probă	Spectru	Ag	Err ± (%)	Cu	Err ± (%)	Pb	Err ± (%)	Sb	Err ± (%)	Fe	Err ± (%)	Ni	Err ± (%)
1.	B-n (1440)	Av.	1778	75.01	0.25	22.84	0.11	1.98	0.04	0.16	0.04				
		Rv.	1779	66.14	0.23	30.63	0.12	2.94	0.04	0.29	0.04				
2.	c-n (1440)	Av.	2696	39.18	0.21	47.55	0.17	12.98	0.12	0.29	0.05				
		Rv.	2697	29.19	0.17	59.87	0.18	10.77	0.11	0.17	0.04				
3.	c-m (1441)	Av.	1780	75.01	0.25	22.84	0.11	1.98	0.04	0.16	0.04			0.19	0.01
		Rv.	1781	66.14	0.23	30.63	0.12	2.94	0.04	0.29	0.04			0.21	0.01
4.	K-m (1440)	Av.	1108	41.01	0.12	55.48	0.11	2.81	0.03	0.24	0.02	0.46	0.01		
		Rv.	1111	43.13	0.12	52.83	0.11	3.14	0.03	0.25	0.03	0.55	0.01	0.11	0.01
5.	K-A (1441)	Av.	2701	3.82	0.06	95.58	0.24	0.47	0.03	0.12	0.03				
		Rv.	2702	3.79	0.06	95.51	0.24	0.56	0.03	0.14	0.03				
6.	K-P (1441)	Av.	2703	1.85	0.04	97.32	0.25	0.55	0.03	0.28	0.03				
		Rv.	2704	1.61	0.04	97.75	0.25	0.42	0.03	0.23	0.03				
7.	I-h (1440)	Av.	1782	19.21	0.12	79.29	0.19	1.39	0.04	0.1	0.03				
		Rv.	1783	21.47	0.12	76.78	0.18	1.61	0.04	0.14	0.03				
8.	I-h (1441)	Av.	561	3.02	0.05	96.32	0.21	0.49	0.03	0.17	0.03				
		Rv.	562	2.67	0.04	96.22	0.21	0.92	0.03	0.18	0.03				
9.	B-P (1442)	Av.	1116	14.76	0.07	84.05	0.13	0.89	0.02	0.17	0.02			0.13	0.01
		Rv.	1119	14.66	0.07	84.04	0.13	0.98	0.02	0.17	0.02			0.14	0.01
10.	B-P (1442)	Av.	1789	11.39	0.09	87.03	0.19	1.29	0.04	0.28	0.03				
		Rv.	1788	12.68	0.09	85.5	0.19	1.38	0.04	0.32	0.04			0.11	0.01
11.	W-? (1442)	Av.	563	12.24	0.09	86.49	0.2	0.99	0.03	0.27	0.03				
		Rv.	564	10.99	0.09	87.95	0.2	0.79	0.03	0.26	0.03				
12.	A-I 1442 43	Av.	2705	3.08	0.05	96.15	0.24	0.54	0.03	0.23	0.03			0.23	0.03
		Rv.	2706	2.87	0.05	95.87	0.24	0.85	0.04	0.29	0.03			0.29	0.03
13.	h-B 1444-45	Av.	1785	45.09	0.18	52.89	0.15	1.84	0.04	0.18	0.03				
		Rv.	1784	50.37	0.19	47.43	0.15	1.96	0.04	0.24	0.03				
14.	h-B 1444-45	Av.	1791	56.34	0.21	40.45	0.14	3.01	0.05	0.19	0.04				
		Rv.	1790	47.32	0.19	49.97	0.15	2.54	0.04	0.17	0.03				
15.	//h-B (1445)	Av.	1115	34.64	0.11	63.07	0.11	2.09	0.03	0.19	0.02				
		Rv.	1112	39.52	0.11	57.74	0.09	2.54	0.03	0.21	0.03				
16.	//h-B (1445)	Av.	1786	23.78	0.13	74.26	0.18	1.71	0.04	0.24	0.03				
		Rv.	1787	26.47	0.14	71.24	0.18	2.01	0.05	0.26	0.03				

Anexa 2
Clasificarea dinarilor cu vultur provenind din monetăria de la Sibiu

Tip	Iconografie	Marcă monetară / Dată	Concordanță		
			Dumitrache, Mirea 2019	Pohl 1982	Huszár 1979
I.	Av. * MONETA°WLADISLAI°DEI / Vulturul polonez.	1444	Catalog, Nr. 3	Nr. 147 însă marca monetăriei inedită.	Nr. 609 însă marca monetăriei inedită.
	Rv. * REGIS°UNGARIE°ETCETE / Scutul ungar neîncoronat.	♠ - (Sibiu)			
II.	Av.	1444	-	Nr. 147-9	Nr. 609
	Rv. Ca la tipul I.	♠ - ♠ (Sibiu)			
III.	Av. * MONETA°WLADISLAI°DEI / Vulturul polonez.	1444 – 1445	Catalog, Nr. 4	Nr. 147-8 însă datarea diferită. Nr. 171 însă marca monetăriei inedită.	Nr. 609 însă datarea diferită.
	Rv. * REGIS°UNGARIE°ETCETE / Scutul ungar neîncoronat.	♠ - ⚔ (Sibiu - Nikolaus Pfeffersack)			
III.a	Av. * MONETA°WLADISLAI°DE / Ca la tipul III.	1444 – 1445	-	Nr. 147-8 însă datarea diferită. Nr. 171 însă marca monetăriei inedită.	Nr. 609 însă datarea diferită iar legenda avers inedită.
	Rv. * REGIS°UNGARIE°ETCETER / Ca la tipul III.	♠ - ⚔ (Sibiu - Nikolaus Pfeffersack)			
IV.	Av. * MONETA°WLADISLAI°T°DE / Scutul ungar neîncoronat.	// ♠ - ⚔ (Sibiu - Nikolaus Pfeffersack)	-	Nr. 172 însă marca monetăriei și iconografia av/rv inedite.	Nr. 611 însă marca monetăriei și legenda av/rv inedite.
	Rv. * REGIS°UNGARIE°ETCETER / Vulturul polonez.	1445 (postum)			

Bibliografie

- Cartledge 2011 – B. Cartledge, *The Will to Survive: A History of Hungary*, New York, 2011.
- Dincă 2014 – A. Dincă, *Documente episcopale transilvane: pontificatul lui Gheorghe Lépes (1427-1447)*, comunicare susținută la Sesiunea de comunicări științifice a Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, cu tema „Istorie și Istoriografie”, 6 iunie 2014, Cluj-Napoca.
- Dumitrache, Mirea 2019 – P. Dumitrache, D. A. Mirea, *Activitatea monetară în Transilvania, în lumina încercărilor de reformă a monedei de argint din anii 1442 și 1444*, în RCAN 5, 2019, pp. 377-396.
- Engel 2011 – P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, 2011.
- Grierson, Travaini 1998 – Ph. Grierson, L. Travaini, *Medieval European Coinage: Volume 14 Italy (III) (South Italy, Sicily, Sardinia)*, Cambridge, 1998.
- Gross 2003 – C. L. Gross, *Confreeria capitolului din Sibiu*, în AIIC 42, 2003, pp.161-170.
- Gross 2009 – C. L. Gross, *Confreerile medievale în Transilvania (secolele XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, 2009.
- Gündisch 1987 – G. Gündisch, *Aus Geschichte und Kultur der Siebenbürgen Sachsen*, Köln, Wien, 1987.
- Gündisch 1993 – G. Gündisch, *Das Patriziat Siebenbürgischer Städte im Mittelalter*, Köln, Weimar, Wien, 1993.
- Huszár 1956 – L. Huszár, *A budai várpalota ásatásainak éremleletei*, în BR 17, 1956, pp. 107-240.
- Huszár 1963 – L. Huszár, *The art of coinage in Hungary*, Budapesta, 1963.
- Huszár 1964 – L. Huszár, *Giskra pénzverése*, în NK 42-43, 1963-64, pp. 51-58.
- Huszár 1979 – L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Budapesta, 1979.
- Lengyel 2013 – A. Lengyel, *Gold Book 1325-1540*, Budapesta, 2013.
- Lespezeanu, Marcu 1957 – I. Lespezeanu, L. Marcu, *Ioan Corvin de Hunedoara*, București, 1957.
- Mureșan 1968 – C. Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București, 1968.
- Nicolae 2003 – E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003.
- Nicolae, Popa 1992 – E. Nicolae, L. Popa, *Un tezaur de aspri otomani de la începutul secolului al XVI-lea în colecțiile Muzeului Județean Brașov*, în BSNR 134-139 (1986-1991), 1992, pp. 139 - 154.
- Oberländer, Rădulescu 1994 – E. Oberländer-Târnoveanu, G. Rădulescu, *Al doilea tezaur de la Șieu (Notă preliminară)*, în RB 8, 1994, pp. 83-96.
- Pall 1966 – Fr. Pall, *Iancu de Hunedoara și confirmarea privilegiului pentru negoțul brașovenilor și al bîrșenilor cu Țara Românească în 1443*, în AIIC 9, 1966, pp. 64-65.
- Pohl 1970 – A. Pohl, *Hunyadi János pénzverése*, în NK 68-69 (1969-1970), 1970, pp. 49-56.
- Pohl 1972 – A. Pohl, *Évszám nélküli magyar denárok és obulusok 1308-1502*, Budapest, 1972.
- Pohl 1974 – A. Pohl, *I. Ulászló király pénzverése*, în NK 72-73 (1973-1974), 1974, pp. 49-60.
- Pohl 1982 – A. Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarische Münzen des Mittelalters 1300-1540*, Graz, Budapesta, 1982.
- Pop 2005 – I.-A. Pop, *Transilvania în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea (cca 1300-1456)*, în I.-A. Pop, Th. Năgler (coord.), *Istoria Transilvaniei, vol. I (pana la 1541)*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 233-282.
- Pop 2008 – I.-A. Pop, *Numele din familia regelui Matia Corvinul: De la izvoarele de epocă la istoriografia contemporană*, în SMIM 26, 2008, pp. 111-138.

Rusu 1990 – A.-A. Rusu, *Întregiri și interpretări privitoare la itinerariile lui Iancu de Hunedoara*, în AIIAI 27, 1990, pp. 171-185.

Rusu 1999 – A.-A. Rusu, *Ioan de Hunedoara și Românii din vremea sa: studii*, Cluj-Napoca, 1999.

Rusu 2019 – A.-A. Rusu, *Castelul și spada. Cultura materială a elitelor din Transilvania în Evul Mediu Târziu*, Cluj-Napoca, 2019.

Tătaru, Georgescu 2012 – C. Tătaru, M. Georgescu, *A mid fifteenth century hoard of deniers found near Rotbav, Brașov County*, în CN 18, 2012, pp. 121-138.

Teleki 1853 – J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár*, vol. X, Anul 1444, Pesta, 1853.

Velter 1980 – A.-M. Velter, *Câteva probleme de numismatică românească – monedele atribuite lui Nicolae Redwitz*, în CN 3, 1980, pp. 93-115.

Explicația planșelor / Explanation of the plates

Planșa 1 – Dinari din tipul denarius trialis. Fig. 1 - Monetăria de la Buda; Fig. 2-3 - Monetăria de la Brașov; Fig. 4-6 - Monetăria de la Cluj-Napoca; Fig. 7-8 - Monetăria de la Alba Iulia.

Plate 1 – Denars from the denarius trialis type. Fig. 1 – Buda mint; Fig. 2-3 Brașov mint; Fig. 4-6 - Cluj Napoca mint; Fig. 4-6 - Alba Iulia mint.

Planșa 2 – Dinari cu vultur, varianta cu scut încoronat, provenind din monetăriile de la Buda (Fig. 1, 2) și Weszprém (Fig. 3); un dinar de necesitate provenind de la Alsólendva (Fig. 4) și patru dinari cu vultur, varianta cu scut neîncoronat, provenind din monetăria de la Sibiu (Fig. 5, 6, 7, 8).

Plate 2 – Eagle denars, crown shield type, coming from Buda (Fig. 1, 2) and Weszprém (Fig. 3); a denar of necessity coming from Alsólendva (Fig. 4) and four eagle denars, uncrown shield type, coming from the mint of Sibiu (Fig. 5, 6, 7, 8).

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

(scara 2:1)
Planşa 1

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

(scara 2:1)
Planșa 2